

THE RELIGIOUS LITERATURE FOR CHILDREN IN „THE UNIQUE BOOK”(1946)

Antonina Silvia FRANDEȘ ANDONE
 “Petru Maior” University of Târgu-Mureș

Abstract: The period between the two world wars is considered to be a fertile ground for children literature. In their approaches, the creators of children literature, had in view the fact that in preparing for life, literature was second after religion.

Religious literature was naturally included in the textbooks of the time. The „Unique Book” for the 6th grade of 1946 proves the selection of literary works on criterion of their moral and religious substance. Many of the literary texts could be easily regarded as religious as long as the religious symbols, the characters from the sacred area, the themes and fabulous events are cores around which they wove stories, legends or poems. An important fact is the presence of moralizing stories.

Keywords: children literature, interwar period, legends, moralizing stories, textbook

Perioada dintre cele două războaie a constituit un teren fertil pentru literatura care se adresa celor mici. În demersurile lor creatorii de literatură pentru copii porneau de la premisa că în pregătirea pentru viață, literatura era a doua în ordinea importanței, după religie. S-a ajuns la părerea majoritară că opera literară valoroasă pentru copii și tineri avea aceleași valențe estetice ca și opera literară pentru adulți. O trăsătură esențială a operelor literare este îmbinarea valorilor etice cu cele estetice iar prin conflictul dual bine-rău, copiilor li se oferă modele de viață pozitive sau negative.

Numeroasele reviste pentru copii din perioada interbelică (*Fluerașul, 1910-1912, Revista copiilor și a tinerimii, 1913-1925, Lumea copiilor, 1922-1927, Dimineața copiilor, 1924, Universul copiilor, 1926-1948*) au stimulat atât interesul pentru literatura de gen cât și pentru creația însăși reflectând lumea celor mici.¹

În afară de aceste publicații literatura și-a găsit firesc locul în manualele destinate școlilor din acea vreme. Un exemplar al „Cărții unice” pentru clasa a VI-a din anul 1946 face dovada selecției operelor literare pentru copii pe criteriul substratului lor moral-religios. „Partea literară” propune școlărilor spre lectură fragmente literare aparținând unor autori consacrați (Mihail Sadoveanu, Ion Creangă, Vasile Alecsandri, George Coșbuc, L.Tolstoi, C.Negruzzi, Nestor Urechia) precum și literatură populară. Indiferent de origine, multe din conținuturile literare prezente în acest manual pot fi cu ușurință încadrate în categoria literaturii religioase atâta vreme cât simbolurile religioase, personajele din sfera sacră, tematica și evenimentele miraculoase sunt nuclee în jurul cărora s-a țesut o poveste, o legendă sau o poezie. Un fapt important de subliniat este prezența povestioarelor cu caracter moralizator.

O specie literară predilectă în „Cartea unică” este legenda. Autorii au preferat-o deoarece este „un text încărcat de sensibilitate, de o inegalabilă frumusețe artistică și foarte apropiată basmului, astfel încât puterea de receptare a copilului e mereu vie”². Receptivitatea copiilor la legende se explică prin imaginația lor bogată și acceptarea, în același timp, a realității și fanteziei.

¹ Hristu Cândroveanu, *Literatura română pentru copii*, Editura Albatros, București, 1988, pp.24-25

² Olga Morar, *Un deliciu literar: cartea și revista pentru copii în Luceafărul românesc*, nr.9/2011, revistă online de literatură și cultură românească, accesat 17.02.2015

Legenda este o povestire, de obicei de dimensiuni reduse, având uneori elemente fantastice și miraculoase, bazate pe fondul real al unei întâmplări sau pe miezul imaginar, mitic al acesteia.

Dicționarul de terminologie literară definește astfel legenda: „... o specie a genului epic, o narațiune în versuri sau în proză, amestec de adevăr și ficțiune cu privire la originea unor ființe, lucruri, momente istorice, ținut sau fapte ale unor eroi”³

Știința folclorică definește legenda ca o creație literară – artistică la interferența dintre basm și mit, în care explicațiile, cu elemente fantastice și miraculoase, pornesc de la un fond real sau de la un adevăr științific cărora li se adaugă uneori un înveliș de glumă, încât, deseori, acțiunea concentrată alunecă nu numai spre basm, ci și spre snoavă.

Valoarea legendei nu constă atât în conținut, cât în forma literară – artistică de a comunica adevăruri și a nuanța bogate valori morale.

Dintre legendele cuprinse în manualul din 1946 amintim: „Albina și ariciul sau cum s’au făcut munții”, „Floarea reginei”, „Licuricii”, „Păsărica și coroana de spini”. Acestea se înscriu în categoria legendelor etiologice întrucât aduc explicații despre formații geologice (munții), precum și despre natura vegetalelor și insectelor.

Semnificativă e legenda „Albina și ariciul sau cum s’au făcut munții” în care sunt folosite modalități artistice variate pentru a explica originea și trăsăturile viețuitoarelor precum și a respectivei forme de relief.

Prologul cu determinarea spațială și temporală relevă când a avut loc întâmplarea excepțională narată - în vremea genezei, în timpul fabulos al începuturilor: „După ce a urzit Dumnezeu pământul...”

Legenda „Albina și ariciul sau cum s’au făcut munții” este organizată într-un singur episod narativ. Este construită pe o opoziție care provoacă traiectul narațiunii și justifică metamorfoza sau modificarea *statutului* inițial al eroului.

Narațiunea legendei începe aducând în prim plan dialogul dintre Creator și albina, care, este trimisă a interoga toate viețuitoarele despre cum ar trebui Dumnezeu să întrebuițeze „un bulgăraș de humă” rămas după ce a croit pământul. Negăsind nici un răspuns potrivit, albina se îndreaptă spre buricul pământului unde se găsea bordeiașul ariciului.

Întâlnirea cu ariciul cel „înfoiat în țepi” conduce la rezolvarea dilemei inițiale. Deși ariciul de dovedește a fi un interlocutor dificil, albina, descercăreață, trage cu urechea și află gândurile ariciului recomandat de un vrăjitor a fi „înțelept și sfătos”.

Deznodământul legendei aduce asupra albinei atât binecuvântare cât și blestem. Strădaniile sale au fost răsplătite cu darul de a face miere. Văzându-se în grațiile divine, ea îi cere lui Dumnezeu și o armă de apărare, iar Creatorul generos îi dă un ac. Dar „impertinența albinei de a cere ca victima înțepăturilor sale să moară, atrage blestemul divin asupra sa. Pierderea acului va însemna moartea albinelor.

În finalul legendei, cititorului i se explică cu maximă precizie și simplitate nu doar metamorfoza albinei ci și originea munților. Dumnezeu a folosit „bulgărașul de humă” ca să-i creeze. Ariciul și-a păstrat aceleași trăsături: „tot îmbufnat și țepos se arată și în ziua de azi”.

Acțiunea unei alte legende, „Floarea Reginei”, este plasată tot în timpurile imemorabile ale începutului lumii: „Ci-că după ce a făcut lumea în șase zile, Dumnezeu s’a odihnit în a șaptea zi. Ca să-i mai treacă de urât, s’a dus să se plimbe prin raiu.”

Atmosfera evocată este cea de armonie deplină ca rezultat al dragostei divine revărsate în creație. Tabloul paradisiac zugrăvește relațiile armonioase dintre animale, fapt aproape neverosimil pentru cititorii conștienți de realitățile lumii, dar credibil pentru cei „cu inima curată” precum a copiilor: „leii se gudurau pe lângă căprioare, lupii stau de vorbă

³ C. Fierăscu, Gh. Ghiță, *Dicționar de terminologie literară*, București, Ed. Ion Creangă, 1969, p. 301.

frățește cu oile, vulpile glumeau cu iepurii. Într'un colț, un uliu cât toate zilele, scărpină în cap, ca o mamă bună, un pușor de găină".⁴

Cadrul edenic este completat de Adam și Eva a căror prezență este pur formală căci eroii legendei sunt de această dată aștrii cerului. Jocul feeric al stelelor vegheate matern de mama Lună aduce în prim plan adevărata eroină a legendei – o steluță „sfiicioasă, strălucind cumpătat". În acest caz eroina suferă o dublă metamorfoză: una prin binecuvântarea divină ca răsplată a cuminenței sale (înțeleasă ca smerenie) iar cea de-a doua prin propria-i dorință de a-și găsi un loc pe pământ.

Prima misiune încredințată de Dumnezeu o transformă pe mica stea în steaua cea mare și luminoasă ca un soare, menită să-i călăuzească pe cei trei Magi pentru a-L descoperi pe Mântuitorul lumii. Odată menirea sa încheiată, steaua, călătorește în căutarea unui loc de „repaos" pe pământ. Atrocitățile văzute: războaie, nedreptăți, cruzimi, omoruri, jafuri o făcură să rătăcească îndelung, fără nădejde.

Finalul legendei aduce cu sine revelația spațiului mirific plin de „liniște și pace dumnezeiască" în care steaua este supusă transformării finale. Legenda capătă o notă autohtonă prin alegerea munților Bucegi ca spațiu al metamorfozei iar cititorii sunt lămurii asupra originii Florii Reginei: „Și, desfăcându-se în mii de steluțe, căzu, de se agăță de steiurile frumoase și repezi de pe coastele, brănele și plaiurile Bucegilor. Fiecare steluță se făcu o floare albă, în chip de stea, moale ca lâna, care nu se veștejește niciodată, Floarea Reginei."⁵

În cartea sa „Gâze", Nestor Urechia, narează o indită legendă intitulată „Licuricii", care se înscrie alături de cele menționate anterior în categoria legendelor cosmice (etiologice). Titlul nu dezvăluie adevăratul erou al legendei deși insectele au și ele un rol în derularea acțiunii și asupra lor se revarsă harul divin în cele din urmă.

Plasarea acțiunii în „vremea veche" când „lumea era mai bună și pământul mai curat ca acum" evidențiază o predilecție a creatorilor de legende pentru dimensiunile temporale originare, un timp mitic când orice fapt miraculos pare verosimil. În acest cadru purificat, Dumnezeu și sfinții săi trăiau asemenea țăranilor din satele tradiționale, având „de toate câte trebuie la casa omului". Procesul autohtonizării este absolut în ceea ce-l privește pe cel mai însemnat dintre sfinții lui Dumnezeu – Sfântul Petru, care, „ca tot Românul", avea „rostul lui, casa și treburile în bună rânduială". Cea mai importantă avuție a sa era o herghelie de cai asemenea celor din povești.

Dualitatea bine – rău este pusă în evidență de includerea în planul acțiunii a forțelor răului, hoții de codru. Ca un exponent al categoriei se remarcă *Cucul* care va și săvârși furtul în lipsa Sfântului de acasă. Acesta din urmă, înzestrat cu puteri supranaturale, descoperi hoțul dar invocă ajutorul divin pentru a-l prinde. Deși însoțit de lupi, Sfântul Petru nu avu sorți de izbândă. Surprins noaptea în pădure, se vede nevoit a cere din nou ajutor de la divinitate pentru a-i lumina calea. Licuricii îl vor ajuta și drept urmare ei vor rămâne veșnic „făcliile pădurilor" și de temut pentru cuc care amuțește la vederea lor.

Deznodământul legendei aduce lămurire despre eroul transformat sub blestemul Sfântului Petru. Hoțul se prefăcu într-o pasăre sură, singuratică, pedepsită să-și strige numele de-a pururi- cucul.

„Păsărica și coroana de spini" este una din legendele complexe, fapt rezultat din îmbinarea elementelor naturale cu cele religioase, biblice.

⁴ Nestor Urechia, *Floarea Reginei* în C. Cazan, N. Băzu, N. Bârliba, P. Botică, St. Stoicănescu, *Cartea unică*, Editura „Cartea românească", București, 1946, p. 81

⁵ ibidem, p. 83

Formula de început „Începe povestea din ziua când Dumnezeu făcând păsările...” conferă narațiunii un aer mitic. Explicația trăsăturilor unei păsări este motiv de întoarcere la origini.

Narațiunea urmărește gradual destinul păsării. Creatorul în atotștiința sa a botezat o păsărică „Gușă roșie” fără a-i conferi și penajul corespunzător. Nedumerită pasărea îi ceru lămurire Domnului dar acesta o îndemnă să-și capete singură coloritul atât de dorit. Încercările păsării rămaseră fără rezultat sute și mii de ani. Însă, cum orice cuvânt al divinității se împlinește, a venit și momentul împlinirii profeției. Păsării îi fusese rânduit a fi martoră la răstignirea Domnului. Transfigurată prin sentimentele umane (milă, dragoste pentru osânditul cu coroana de spini, curaj nemăsurat), pasărea simți imboldul de a face un gest măreț pentru cel care înțelesese ea că ar pătimi pe nedrept. Fără a avea forța unui vultur, pasărea se avântă și trase cu ciocul un ghimpe ce i se înfipse lui Iisus în frunte. În acest moment Dumnezeu Fiul rosti binecuvântarea asupra păsării și a întregului său neam – vor avea gușile înroșite cu sângele Său.

Lectura legendei pune micul cititor în fața unor informații pe care le asimilează pe calea credinței căci miraculosul, fabulosul, nu caută să fie descifrate, ci acceptate așa cum sunt.

Autorii populari au păstrat câteva arhaisme și regionalisme pentru a da culoare și savoare textelor, contribuind prin stilul artistic la educația estetică și la dezvoltarea limbajului copiilor.

Valoarea educativă a legendelor rezidă în învățăturile pe care copiii le pot desprinde din lecturarea acestora, învățături în care preceptele morale se împletesc cu cele etice, educând unele trăsături pozitive de voință și caracter: curaj, hotărâre, perseverență, dârzenie, sinceritate, cinste.

„Încercând să explice, sub mantia feerică a legendei, unele însușiri reale ale ființelor și fenomenelor din lumea înconjurătoare, legendele inspiră interes și dragoste pentru natură, prin aducerea ei în centrul atenției copilului” concluzionează autorii „Manualului pentru liceele pedagogice și institutele pedagogice de 2 ani”.⁶

„Cartea unică” include în *Partea sa literară* povestiri aparținând unor scriitori consacrați, fragmente literare străbătute de fiorul dragostei creștine, menite să emoționeze, să trezească în sufletul copiilor compasiunea și generozitatea pentru cei lipsiți și necăjiți.

Mihail Sadoveanu evocă în povestirea „Vestitorii” o emoționantă întâmplare din satul românesc, petrecută în Ajunul Crăciunului. Eroii, „doi băieți numai de o șchioapă” pornesc spre satul vecin Viișoara, noaptea la urât cu steaua. Drumul lor devine o adevărată aventură, trăită de cei doi protagoniști cu multă strângere de inimă: „Din când în când se opreau o clipă, cu sufletele înfricoșate, căutând să pătrundă umbra, care-i împresura”.⁷

În seara de Ajun, copiii, prin statutul inocenței și-al condiției lor umile, devin mesageri ai tainei divine a Întrupării, a credinței în zile mai bune: „...și nădejdea aceasta mergeau s’o vestească cei doi copii, fără să-și dea seama; cu cântecele și cu steaua lor se duceau să umple de voie bună inimile oamenilor”.⁸ De fapt drumul lor este o refacere a călătoriei Celor trei Magi spre staulul din Betleem.

Firul narațiunii este întretăiat de pasaje descriptive de certă valoare artistică, redând puternicul contrast ce se conturează între cele două spații: anotimpul aspru, sălbăticia naturii versus căminul cald al unei familii tinere, vegheat de icoane și candelă.

⁶ Geogeta Munteanu, Elena Bolog, Vistian Goia, *Literatura pentru copii, Manual pentru liceele pedagogice și institutele pedagogice de 2 ani*, Editura didactică și pedagogică, București, 1970, p.77

⁷ Mihail Sadoveanu, *Vestitorii* în C.Cazan, N.Bâzu, N.Bârliba, P.Bosică, St. Stoicănescu, *Cartea unică*, Editura „Cartea românească”, București, 1946, p.53

⁸ Mihail Sadoveanu, „*Vestitorii*” în C.Cazan, N.Bâzu, N.Bârliba, P.Bosică, St. Stoicănescu, *Cartea unică*, Editura „Cartea românească”, București, 1946, p.54

Prezența divină se face simțită de la un capăt la un capăt la altul al narațiunii. Contextul însuși, Ajunul Nașterii Domnului, tanspun cititorul într-o atmosferă aparte în care harul divin se revarsă asupra oamenilor. Cuprinși de vitregiile naturii, copiii se însuflețesc și capătă putere doar la simpla rostire a cuvântului „Dumnezeu”. Este momentul când realizează faptul că „rugăciunile bolborosite repede seara și dimineața” capătă un sens tainic pe care nu-l înțeleg deplin, dar îl simt în inimile lor mici dar puternice.

Comportamentul gospodarului este dovada unui profund umanism creștin. Faptul că micii colindători au ajuns la casa sa e privit ca un dar divin. Colindul devine liantul dintre inimile lor : ”Străinii veniți tremurând prin frig și întuneric, necunoscuții care le deschiseră ușa găzduirii, acuma stăteau înfrățiți, și cântecul simplu umplea sufletele de mângâiere și de lumină”.⁹

„Lumânărică”, proza lui Costache Negruzzi, este una din scrierile cu caracter religios prin natura personajului evocat. Textul a apărut inițial în „Almanahul de învățătură și petrecere pe anul 1844”, tipărit de Kogălniceanu, potrivit informațiilor lui Nicolae Iorga.¹⁰

Portretul cerșetorului Lumânărică este portretul unui om moral, poate simbolic sau idealist pentru publicul larg, însă nu și pentru contemporanii săi care-i cunoscuseră altruismul absolut și opțiunea de a trăi pentru alții.

Catalogat de criticul Eugen Simion drept „un fel de Gavroche al uliței moldave”¹¹ datorită înfățișării sale, „descult, încins cu o funie și cu o traistă atârnată la șold”, Lumânărică se dorește a fi perceput de copii ca un model de milostenie și sfințenie. S-a făcut de bună voie cerșetor, viețuind în smerenie și sărăcie. A miluit pe săraci și bolnavi, a apărut pe orfan, văduvă și pe nedreptățit, a împodobit și ctitorit biserici. Se spune că s-ar fi născut în jurul anului 1782, într-o familie de țărani din ținutul Tutova, Bârladul de astăzi. Orfan din pruncie, este crescut de o țărăncă evlavioasă care-i transmite dragostea de Hristos și de aproapele, îndemnându-l să împartă pe la biserici lumânări, lumina lui Hristos cel înviat. Acest om care a iubit sărăcia, dar care a fost mult mai bogat decât boierii Iașului, a murit sărac și a fost înmormântat cu fast la Biserica Talpalari. A murit la poarta unei familii boierești, înghețat în luna decembrie a anului 1843. Doamna Marghioala (Maria) Miclescu, din naștere Beldiman, a fost cea care l-a înmormântat pe Lumânărică.

Pecepția sa a rămas nealterată peste timp, în prezent Biserica Talpalari unde este înmormântat dorind să inițieze demersuri pentru canonizarea sa.

Din punct de vedere artistic „portretul umilului personaj din Lumânărică se dezvoltă într-o mică și bună nuvelă care anticipează pe Agârbiceanu...”¹² și el aplecat spre lumea celor umili dar virtuoși.

Valențele educative ale textului sunt sintetizate într-o „estetică a duișiei”¹³ menită să-i sensibilizeze pe cei mici pentru a nu rămâne nepăsători la durerile și nevoile celor din jur.

Analizând conținutul „Cărții unice” din 1946 constatăm că unul dintre criteriile de selecție a textelor literare este caracterul lor religios, fapt explicabil prin moștenirea culturală clădită pe fundamentele creștine și prin orizontul de așteptări în special al cititorilor rurali. Cuprinsul manualului este foarte asemănător cu cel al calendarelor și almanahurilor religioase interbelice, unele povestiri sau legende figurând și în cuprinsul acestora. Manualul nu duce lipsă de un bogat material paremiologic (proverbe, zicători, ghicitori, învățături, povețe) atât de util asimilării normelor de comportament și regulilor de viață cumpătată.

⁹ Mihail Sadoveanu, „Vestitori” în C. Cazan, N. Bâzu, N. Bârliba, P. Boscică, St. Stoicănescu, *Cartea unică*, Editura „Cartea românească”, București, 1946, p. 56

¹⁰ N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea, de la 1821 înainte*, Ed. Minerva, Buc., 1983 p. 165

¹¹ Eugen Simion, *C. Negruzzi (II)* în *Cultura* nr. 204, Buc., 18 dec. 2008

¹² I. Negoïtescu, *Costache Negruzzi* în I. Negoïtescu – *Istoria Literaturii române 1800-1945*, Ed. Dacia, 2002, p. 36-37

¹³ V. Streinu, *C. Negruzzi, marele precursor* în *Luceafărul*, nr. 52, 1966, p. 1-7

Cu siguranță textele aparținând literaturii religioase pentru copii prin concizia, simplitatea și expresivitatea limbii și stilului, au contribuit la dezvoltarea capacităților lor intelectuale și verbale și a trăsăturilor de voință și de caracter. Dar mai presus de toate literatura populară precum și operele literare inspirate de aceasta dau viață și prospețime unor adevăruri transfigurate prin modalități artistice originale, bogate în resurse morale, contribuind la conturarea profilului religios-moral al copiilor.

Bibliografie

- Cazan, C., Bâzu, N., Bârliba, N., Bosică, P., Stoicănescu, St., *Cartea unică*, Editura „Cartea românească”, București, 1946;
- Cândroveanu, Hristu, *Literatura română pentru copii*, Editura Albatros, București, 1988;
- Fierăscu, C., Ghiță, Gh., *Dicționar de terminologie literară*, București, Ed. Ion Creangă, 1969;
- Goia, Vistian, *Literatura pentru copii și tineret*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 2003;
- Iorga, N., *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea, de la 1821 înainte*, Ed. Minerva, Buc., 1983;
- Munteanu, Geogeta, Bolog, Elena, Goia, Vistian, *Literatura pentru copii, Manual pentru liceele pedagogice și institutele pedagogice de 2 ani*, Editura didactică și pedagogică, București, 1970;
- Negoșescu, I., *Istoria Literaturii române 1800-1945*, Ed. Dacia, Cluj Napoca, 2002;
- Rațiu Iuliu, *O istorie a literaturii pentru copii și adolescenți*, Editura Prut Internațional, 2006;
- Vianu, Tudor, *Arta prozatorilor români*, Ed. Contemporană, București, 1941;

Articole:

- Morar, Olga, *Un deliciu literar: cartea și revista pentru copii în Luceafărul românesc*, nr.9/2011;
- Simion, Eugen, C. Negruzzi (II) în *Cultura* nr. 204, Buc., 18 dec. 2008;
- Streinu, V., C. Negruzzi, marele precursor în *Luceafărul*, nr. 52, 1966.